

Arystoteles 384-322 przed Chr.

- Filozof „z tego świata”
- Następca Platona
- Twórca syntezy wiedzy (jego dzieło to encyklopedia filozofii i nauk szczegółowych)
- Pierwszy wielki biolog
- Mistrz racjonalnej myśli
- „Porządniś, który chciał zaprowadzić ład wśród pojęć” (J. Gaarder)
- „Nauczyciel tych, którzy wiedzą” (Dante)

Jeden z trzech – obok Tomasza z Akwinu i Hegla – twórców filozoficznej syntezy

Traktaty Arystotelesa (poświęcone logice, teorii dowodu, filozofii przyrody, psychologii, zoologii, metafizyce, etyce, poetyce, retoryce, meteorologii) stanowią **arcywzorzec rozpraw filozoficznych**.

Wiele z wprowadzonych w nich pojęć stanowi istotną część naszej orientacji w świecie.

Arystotelesa pragnienie poznania świata było jak czynny wulkan...

Motywowany ciekawością przez całe życie prowadził badania obejmujące szeroki zakres problemów.

Wytyczył podstawowe dziedziny wiedzy, wymyślił dla nich nazwy, które pozostają w użyciu do dzisiaj: fizyka, logika, ekonomia, psychologia, nauki polityczne, metafizyka, retoryka, etyka.

Arystoteles jest również autorem technicznych terminów, takich jak: indukcja, dynamika, energia, substancja, atrybut, istota, własność, kategoria, twierdzenie, uniwersalia.

„Platon jest mi drogi, lecz jeszcze droższa jest mi prawda” - pisał Arystoteles...

- **Platon** nie interesował się zmianami w przyrodzie, interesował go przede wszystkim **świat idei**
- Odwrócił się od świata dostępnego zmysłami, rozum był dla niego priorytetem
- Najwyższym poziomem rzeczywistości jest dla niego **to, co myślimy** z użyciem rozumu
- W przyrodzie nie istnieje nic, czego wcześniej nie było w świecie idei
- Zainspirowany przez matematykę z jej intuicją niezmiennej doskonałości równań matematycznych, która miałyby odpowiadać doskonałości idei.
- Jego dzieła pełne są poetyckich przenośni
- **Arystoteles** interesował się procesami zachodzącymi w **przyrodzie**
- Na czworakach badał ryby i płazy, anemony i ptaki, wykorzystywał rozum, jak i zmysły
- Najwyższym stopniem rzeczywistości jest **to, co spostrzegamy za pomocą zmysłów**
- W ludzkiej świadomości nie ma nic, czego wcześniej nie doświadczylibyśmy zmysłami
- Arystotelesowski sposób myślenia bliższy był przyrodzie, w której odnajdywał celowość.
- Jego dzieła są jak leksykony, to suche i szczegółowe analizy

Doświadczenie + pojęciowa precyzja + spekulacja

- Platon próbował wyjaśnić, jak powinien żyć człowiek „zawieszony” między dwoma światami.
- Tymczasem Arystoteles dostrzegał inny rodzaj dualizmu: **przeciwieństwo między tym, co jednostkowe (konkretne) a tym, co uniwersalne (abstrakcyjne).**
- Punktem jego zdziwienia był stosunek między **pojedynczym jednostkowym bytem a ogólnym pojęciem.**

Podział filozofii i nauki

Podział ten uwzględnia dziedzinę przedmiotową, jak i właściwą każdej z nich metodę badawczą.

1. Dyscypliny **TEORETYCZNE**:

- **Filozofia pierwsza** (metafizyka).
- **Matematyka**: arytmetyka, geometria, muzyka, optyka, astronomia, mechanika.
- **Fizyka**: kosmologia, meteorologia, psychologia, zoologia, botanika

2. **PRAKTYCZNE**: etyka, polityka

3. **POIETYCZNE**: retoryka, rzemiosło, poezja, medycyna.

W podziale nie ma logiki, ponieważ dla Arystotelesa była ona przygotowaniem i narzędziem nauk (dyscypliną formalną). Jej wykład nazwał Organonem.

4 maksymy metodyczne Arystotelesa

- „**Ustalić zjawiska**”: nie naginać faktów do przyjętej z góry teorii.
- „**Rozważać teorie**”: dyskusja z tezami poprzedników, dostrzeżenie ich zasług, przewyciężanie ograniczeń i trudności (aporie).
- „**Przerabiać trudności**”: dzięki znajomości a-porii („dróg nie do przejścia”) opracowuje eu-porię („drogę, którą można chodzić łatwo i bez trudności”).
- **Analiza językowa** (V ks. *Metafizyki* to leksykon 30 pojęć filozoficznych, w całej różnorodności ich znaczeń).

Kluczowe pytanie Arystotelesa:
„Czym jest byt?”,
„Czym są rzeczy na tym świecie?”,
„Co to znaczy, że coś istnieje?”.

Są to pytania METAFIZYCZNE.

Co to jest metafizyka?

Sam termin pochodzi od greckich słów „za (*meta*) rzeczami przyrody (*physica*)”. Dział metafizyki następował po pracy traktującej o fizyce.

Metafizyka to studium rzeczywistości, bytu samego w sobie. Arystoteles wyjaśnia w nim podstawowe cechy rzeczywistości: forma, substancja, materia, czas, przestrzeń.

Królowa nauk - metafizyka

- 1. Jest to filozofia fundamentalna, **teoria najbardziej ogólnych zasad myślenia** (nazywa je aksjomatami, czyli założeniami czynionymi w każdej argumentacji, jak i w działaniu).
- 2. Teoria (*logos*) bytu (*on*) jako bytu (*ontologia*). Bada struktury i zasady wspólne wszystkim bytom. Ontologiczny prymat należy do rzeczy jednostkowych (np. Sokrates – indywiduum, któremu przysługuje samodzielność). Gatunki (np. człowiek) i rodzaje (istota żywa) są substancjami drugimi.
- 3. **Nauka o sprawach boskich:** o Nieruchomym Poruszycielu.

Arystotelesowska krytyka Platońskiej nauki o ideach

- Platon chciał odnaleźć wśród nieustannie następujących zmian coś wiecznego i niezmiennego. Uważał, że są to idee, które istnieją nie tylko ponad światem zmysłów, ale również są od niego bardziej rzeczywiste.
- **Idea jest transcendentna wobec rzeczy**, które mogą jedynie partycypować w jej doskonałości.
- Arystoteles zgadzał się, że świat przyrody to świat w nieustannej zmianie i podlegający zniszczeniu. Uważał też, że rzeczy posiadają idee, które są wieczne i niezmiennie. Jednak **nie twierdził, iż idee istnieją same w sobie**. Idea psa to **pojęcie** psa, które człowiek posiada, gdy zobaczy pewną liczbę psów, to, co określamy jako gatunek psa (**logiczne ujęcie formy/idei**).
- Idea, **forma** jest immanentna, tzn. działa wewnątrz materii, jest zasadą aktywną, kształtującą materię (**metafizyczne ujęcie idei/formy**).

Na początku był pies, później jego idea

Przez ideę/formę psa
Arystoteles rozumie to, co
wspólne dla wszystkich
psów (gatunek).

Idee nie leżą na osobnej
półce ponad światem
przyrody. Tkwią w
samyh rzeczach, jako
cechy odróżniające je od
innych rzeczy.

1 złożenie: Substancja = materia + forma (hylemorfizm)

- **Substancja** (*ousija*) – byt samoistny, istnieje sam przez się; coś określonego, wewnętrznie jednolitego. To, co jest w akcie lub aktualności.
- **Forma** (*morphe*) – udziela bytu i jedności materii, w której tkwi i którą określa; istota rzeczy, coś co jest nie tylko określone, ale i określające, ponieważ sprawia, że rzeczy są tym, czym są, a nie czymś innym (*eidos, tode ti*).
- **Materia** (*hyle*) – nieokreślone, pozbawione jedności podłoże substancji; w stanie możliwości.
- Forma i materia oznaczają dwie role / funkcje, których współdziałanie wyjaśnia powstawanie przedmiotu.
- Forma jakiejś rzeczy mówi o **możliwościach tkwiących w danej rzeczy**, a także jej ograniczeniach (np. z jajka kurzego nigdy nie wykluje się kaczka).

Współczesne znaczenie terminu „forma” zmieniło się

Mówimy dzisiaj: „Obrady, na których postanowiono rozwiązać klub gry w kręgle były **czysto formalne**”, rozumiejąc, że obrady były tak naprawdę **fikcyjne**.

Tymczasem mówiąc o formie, Arystoteles stwierdziłby, że chodzi o to, że obrady dotyczyły **samej istoty rzeczy**.

„Formalny” ozn. aktualny, posiadający decydującą cechę, która sprawia, że rzecz jest samą sobą. To, co nadaje pieczęć materii (nieokreślony, pozbawiony cech składnik rzeczy), to jej forma właśnie.

Materia nie jest czymś stałym w świecie (może być płynna, gazowa), tymczasem forma jest faktem, sprawia, że cegła jest cegłą, a popiersie popiersiem, a nie bezkształtną masą gliny, z której można zrobić jedno i drugie. **Forma sonetu nie jest tylko formą poematu, ale samym poematem.**

Argument przeciwko idealizmowi i materializmowi

- Arystoteles uważał, że Platon wprowadzając argument z idei (dodatkowej rzeczy) podwaja liczbę przedmiotów – wyjaśniał istnienie konkretnego psa odwołując się do jego idei.
- Ale skąd się wzięła idea psa? Może istnieje kolejny pies, którego idea jest tylko kopią???
- Argument z formy Arystoteles wykorzystuje również przeciwko materializmowi. Podaje przykład domu. To nie sterta cegieł i drewna stanowi o tym, że jest to dom, lecz „nałożenie” **formy domu na materię**. **To nie materia stanowi o domu**, choć dom jest wykonany z jakiegoś materiału. **O tym, że jest to dom, stanowi forma domu.**
- Podobnie można powiedzieć o człowieku. **O człowieku nie stanowi tylko jego ciało, ale również forma – dusza, która organizuje materię.**

2 złożenie: **AKT I MOŻNOŚĆ**

- Materia – **być w stanie możliwości**, potencjalności, niedookreślenia, zdolności przyjmowania lub otrzymywania formy, jak np. blok marmuru, który zawiera wszystkie rodzaje możliwości, z których jedna stanie się aktualna.
- Forma – to, co określa materię, nadaje jej kształt i celowość, dzięki której przejdzie ona od stanu możliwości do aktu, do **zaktualizowania możliwości**.
- Tak jak w bezkształtnym bloku kamienia może tkwić możliwość nadania mu formy anioła, tak w każdej rzeczy w przyrodzie istnieje możliwość realizacji określonej formy.

Bez zmysłów nie ma wiedzy

- **Empiryzm genetyczny:** „Niczego nie ma w rozumie, czego nie byłoby najpierw w zmysłach”
- Rozum jest pusty, dopóki nie poznamy czegoś zmysłami.
- Mamy wrodzoną zdolność porządkowania wrażeń zmysłowych w różne grupy i klasy. W ten sposób powstają pojęcia: człowiek, roślina, zwierzę; Sokrates, magnolia, labrador.
- Wiedza rozumowa jest celem, natomiast **wiedza zmysłowa jest jej początkiem i podstawą.**
- Arystoteles uważał również, że **poznanie ma charakter bierny.** Poznając przedmioty zewnętrzne zmysły są receptywne. Dotyczy to również rozumu, tyle że on styka się z rzeczami nie bezpośrednio, a za pomocą zmysłów (**realizm teoriopoznawczy**)
- Szukał **kompromisu między rozumem a zmysłami**, między tym, co jednostkowe a uniwersalne, między tym, co konkretne a tym, co abstrakcyjne (racjonalizm związany z empiryzmem genetycznym).

Przełom w logice

- Było nim odkrycie, że istnieją formy argumentacji, o których konkluzywności można rozstrzygnąć jedynie na podstawie ich **FORMY**, niezależnie od treści.
- Teoria sylogizmu jest do dziś aktualna. Sylogizm nie służy tylko dedukcji wniosku z przesłanek, lecz również eksplikacji, czyli uzasadnianiu (w odniesieniu do znanego stanu rzeczy, szuka się wyjaśniających przesłanek, aby przekształcić mniemanie w *episteme*).

„Szufiadki” Arystotelesa

- Teoria **pojęć (kategorii)**:

podstawą pojęcia jest **definicja**, za pomocą której rozróżniamy jedną rzecz od drugiej, podporządkowując ją różnym grupom, klasom.

Kategorie: substancja, jakość, ilość, relacja, działanie, doznawanie, miejsce, czas, posiadanie, położenie.

- Teoria **sądów**:

podstawą sądu jest **dowód**.

Sąd jest zespołem pojęć (jedno pojęcie w podmiocie, drugie w orzeczeniu).

W sądzie „Sokrates jest człowiekiem” dokonujemy podporządkowania pojęcia mniej ogólnego bardziej ogólnemu (**subsumpcja** pojęć).

Teoria dowodu, czyli sylogistyka

- Dowód (**sylogizm**) to trójczłonowe wnioskowanie z prawdziwych sądów, mających jedno wspólne pojęcie:

Człowiek jest śmiertelny

Sokrates jest człowiekiem

ergo: Sokrates jest śmiertelny

- Czysto formalne wnioskowanie składa się z dwóch poprzedników, z których z koniecznością wynika wniosek. Skoro śmiertelność przysługuje wszystkim ludziom / bycie człowiekiem Sokratesowi, to śmiertelność przysługuje Sokratesowi.

Arystoteles usystematyzował logikę. Określił, które formy wnioskowania są poprawne, nadał im również nazwy.

Przez kolejne dwa tysiące lat studiowanie logiki oznaczało studiowanie logiki Arystotelesa.

Arystoteles wymienia **4 typy przyczyn**

(są to również 4 zasady wyjaśniania zjawisk i 4 odpowiedzi na pytanie „dlaczego?”):

- **Materialna** (*causa materialis*) – oznacza, że nowa rzecz jest wytworzona z jakiegoś surowca, tworzywa (w wypadku posągu może być to marmur, brąz, kamień).
- **Formalna** – (*causa formalis*) – jest nią projekt, który rzeźbiarz ma w głowie i zgodnie z nim obrabia materiał.
- **Sprawcza** (*causa efficiens*) – oznacza proces tworzenia przez poruszyciela (pobudka do zmian tkwi w samym rzeźbiarzu albo w zleceniodawcy).
- **Celowa** – (*causa finalis*) – ozn. cel, rację stawania się; to, co może powstać, gdy zaktualizowana zostanie możliwość tkwiąca w rzeczy (cel może polegać na funkcji kultowej lub zdobniczej).

Dualistyczna kosmologia

- Wszechświat składa się z dwóch okręgów o odmiennej naturze: niebiańskiego i ziemskiego (księżycowego i podksiężycowego).
- Niebiański – wprowadzany w ruch okrężny (= doskonały) przez pierwszą przyczynę; materia eteryczna.
- Ziemski – ruch prostoliniowy; materia zbudowana z 4 żywiołów.
- 2 błędy Arystotelesa w nauce:
 - W mechanice (ruch ciał tłumaczył jako dążenie celowe do właściwego ich miejsca; uważał też, że odległość nie ma wpływu na siłę tego dążenia).
 - W astronomii (powrót do teorii Eudoksosa, odrzucenie hipotezy ruchu Ziemi; sfery poruszane są przez istoty boskie).

Dowód kosmologiczny (teologia)

- Arystoteles do absolutu dochodzi poprzez badanie świata fizycznego.
 - We wszechświecie dostrzega proces przechodzenia z możliwości do aktu, jednolity łańcuch przyczynowo powiązanych zdarzeń. Każde ogniwo ma swą przyczynę, ale łańcuch przyczyn nie idzie w nieskończoność. **Musi istnieć pierwsza przyczyna, która sama nie mając przyczyny istnieje sama przez się.**
 - Absolut nie jest **przyczyną** sprawczą, lecz **celową**. Jest najwyższym celem, ku któremu kierują się wszelkie pożądanía w przyrodzie – i w ten sposób **utrzymuje przyrodę w ruchu.**
- Absolut:
- Jest nieruchomy i niezmienny
 - Jest niematerialny (czysta forma)
 - Jest prosty
 - Jest istotą duchową
 - Jest istotą rozumną
 - Porusza świat będąc jego celem; niczym ukochany, jest źródłem przyciągania
 - Myśli sam siebie, kontempluje najdoskonalszą rzecz, czyli siebie; myśl myśli.
 - Jest jeden
 - Jest konieczny
 - Jest doskonały
 - Wprowadził w ruch świat, ale nie bierze udziału w tworzeniu go dalej.

Psychologia Arystotelesa

- Dusza i ciało stanowią nierozłączną **całość**
- Dusza jest formą ciała, czynnikiem życia, przyczyną samorzutnych czynności organicznej istoty.
- 3 funkcje, zatem i 3 rodzaje duszy:
 - **roślinna, wegetatywna** (rodzenie, odżywianie, wzrost)
 - **zwierzęca, zmysłowo–motoryczna** (postrzeganie, uczucia, popędy)
 - **myśląca** (poznanie, namysł, wybór; rozum: teoretyczny i praktyczny)
- * 2 rodzaje rozumu:
 - **Czynny** (*nous pojetikos*) – nie jest receptywny, wprawia w ruch rozum bierny, jest przyczyną ruchu duszy; motor duszy.
 - **Bierny** (*nous pathetikos*) – receptywny, z materiału zmysłowego wyabstrahowuje pojęcia; aparat odbiorczy duszy.

Filozofia praktyczna

Człowiek będzie szczęśliwy, gdy wykorzystasz swoje możliwości i zdolności.

Istnieją 3 formy szczęścia (*eudajmonia*):

- wśród przyjemności;
- zgodnego z ideałem wolnego obywatela;
- zgodnego z ideałem badacza i filozofa.

Aby człowiek mógł być szczęśliwy, musi spełnić 3 warunki jednocześnie.

- Etyka cnót – bierze pod uwagę bogactwo i okoliczności sytuacji. Podsuwa wzorce, daje zalecenia uzależnione od tego, do kogo są kierowane.
- W swej doktrynie złotego środka (gr. *metodes*) określał cnotę jako „usposobienie zachowujące środek”.

Polityka Arystotelesa

„Człowiek jest z natury zwierzęciem politycznym”.

Arystoteles wymienia 3 rodzaje państw:

- monarchię (jej przeciwieństwo to tyrania),
 - arystokrację (przeciwieństwo – oligarchia, junta),
 - politeję, czyli rządy obywateli (przeciw. – demokracja).
- Kobieta to „zdeformowany mężczyzna”.

Arystotelesowska *Poetyka* to studium literatury i dramatu

- Tragedia może powiedzieć nam więcej o życiu niż historia. Wyzwała w odbiorcy emocje i poprzez *katharsis* dokonuje w nim **oczyszczenia refleksji moralnej**.

- **Poeci to nauczyciele narodu.** Funkcja mimetyczna poezji nie polega na zwykłym naśladowaniu rzeczywistości, lecz na tym, aby przedstawiać takie charaktery i wydarzenia, w których ludzie będą mogli się odnaleźć.